

Klasik Dönem (MÖ 500-300) Halikarnassos Kentinde Hanedanlık ve Kadın Yöneticiler

Muzaffer DEMİR¹

Öz

Araştırma Makalesi

Karia'nın sınırları tarih boyunca değişkenlik gösterse de, genel kabul gören sınırları kuzeyde Büyük Menderes (Maiandros), kuzeydoğuda Babadağ (Salbakos), doğuda Kızılhisar-Acıpayam ovası, güneydoğuda Dalaman Çayı (Indos) tarafından belirlenmektedir ve kıyıya yakın Kos ile diğer küçük adaları da kapsamaktadır. Karia, anaerkil bir toplum yapısına sahip olduğundan kadınlar da yönetici konuma gelebilmiş, hatta seferlerde dahi başarılar elde etmişlerdir. Pers kralı Kserkses'in ikinci Hellas (Yunanistan) istilası (MÖ 480/479) sırasında kendisine filo komutanı (*taksiarkhos*) olarak destek verdiği ve Salamis deniz savaşında başarılı olduğu söylenen Karia'nın Halikarnassos kenti kraliçesi I. Artemisia bunlardan birisidir. Diğeri ise IV. yüzyıl başlarında Karia'da Pers boyunduruğu altında kurulan Hekatomnid Hanedanlığı kraliçesi II. Artemisia'dır. Bu kraliçe, IV. yüzyıl ortalarında erkek kardeşi ve eşi Maussollos ölünce tahta geçmiş ve onun adına Halikarnassos'taki meşhur Maussolleion'u inşa ettirmiştir; hatta Rodos adasını bile fethettiği söylenmektedir. Biz bu çalışmamızda ilgili antik kaynakları eleştirel bir gözden geçirecek, Halikarnassos üzerinde dış siyasi ve kültür baskıları (özellikle Pers) bağlamında genelde Karia'da hanedanlık ve kadın ilişkileri, özelde ise bu iki meşhur Kariyalı kadının yöneticiliklerinin nasıl şekillendiği üzerinde çıkarımlarda bulunmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: I. Artemisia, II. Artemisia, Kadın, Hekatomnid.

The Dynasty and The Women Rulers in Halicarnassus During the Classical Period (500-300 BC)

Abstract

Research Paper

Although the borders of Caria has changed throughout history, it is generally accepted that its boundaries are identified with the river of Maeander (Büyük Menderes) at the North; Babadağ (Salbakos) at the North East; the plain of Kızılhisar-Acıpayam at the East and the valley of Indus (Dalaman) at the Southeast, also including Cos and the other small islands nearby its mainland. Since Caria maintained a matriarchal structure of society, the women were also able to obtain rulership and even get great achievements at military expeditions. During the second invasion of Hellas (Greece) by Persian king Xerxes during 480 and 479 BC, Artemis I, the Carian queen of Halicarnassus, is one of these rulers who gave support to Xerxes' navy as a squadron commander (*taxiarkos*) and is told to have been able to fight successfully at the naval battle of Salamis. The other one is Artemis II, who was the queen of the dynasty of Hecatomnids under the subjugation of Persians by the beginning of the 4th century BC. This queen ascended the throne after the decease of Maussollos, both his brother and husband, and built Maussolleion in memory of her husband and even is said to have conquered the island of Rhodes. In this study, by critisizing the relevant ancient sources, we shall in general strive to make inferences about the correlations between the dynasty and women in Caria within the context of external political and cultural pressures (especially the Persian) and in specific how the rulership of these two famous Carian women had been shaped

Key Words: Artemis I, Artemis II, Woman, Hecatomnids.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 26.06.2018

Kabul tarihi / Accepted 30.08.2018

¹ Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, dmuzaffer68@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4824-6977>

Karialı kadın yöneticiler, antikçağda doğal olmasa da, özellikle Karia Hekatomnid Hanedanlığı yönetimindeki rolleri şimdiye kadar kesin kabul gördüğünden daha fazla bilimsel ilgiyi hak etmektedir.² Bize göre, Karia'nın bir zamanlar başkenti olan Mylasa'da anaerkil bir yapının oluşma sebebi Zeus Labrandeus kültü ile bağdaştırılabilir. Hikâyeye göre muhtemelen paralı asker olan Mylasalı komutan Arselis, VII. yüzyılın başlarında Lydia kralı Gyges'in bir darbe sonucu tahtı ele geçirmesine destek vermiş ve buradan da Amazon kökenli olduğu söylenen Lydia kraliçesi Omphale'nin kraliyet sembolü olan çift yüzlü baltayı yerli kenti Mylasa'ya getirmiştir. Bu sembol zamanla Zeus Labrandeus kültü haline dönüşerek halk arasında yaygınlaşmıştır. Lydia'da Omphale-Herakles efsanesi kutsal evlilik bağlamında kral-tanrı ve kraliçe-tanrıça olarak neyi temsil ediyorsa artık Mylasa'da Zeus Labrandeus kültü altında da aynısını temsil ede gelmiş, bu kült Karialılar tarafından benimsenmiş ve zaman içinde Karia'da evrim geçirmiştir. Zeus Labrandeus kültürünün yarı dişi yarı erkeği temsil eden statüleri bu durumu pekiştirmektedir.³ Bu kültürün de etkisiyle özellikle hanedanın eşi olan kraliçe kadın, erkekle neredeyse eşit bir konuma ulaşmıştır. Bu kutsallığın yansımaları özellikle Hekatomnidler⁴ döneminde tanrısal asil kan bozulmasını önlediği düşünülen kardeş evliliğine dayalı hanedanlık sisteminin devam ettirilmesinde görülmektedir.

Dolayısıyla Arkaik dönemden itibaren kadına tanrıçayı temsil eden kraliçe rolünün verilmesiyle, erkek eş öldüğünde onun da tek yönetici kılınabilmesinin önü açılmıştır. Bu durum zamanla toplum içinde kabul görmüştür. Tek yönetici olarak kadın dini temsil gücünün yanında tıpkı ana tanrıça kültü ile bağdaştırılan efsanevi Amazon kadınları gibi askeri temsil gücü de elde etmiş ve gerektiğinde askeri arenada da önemli roller üstlenmiştir. Yönetici sınıfında kadının baskın olması genelde kadınların rahibeler olarak özellikle dini ve bürokratik aristokrasi içinde de önemli roller üstlenmeleri, anaerkil toplumsal yapının güçlü kılınmasının önünü açmış olmalıdır. Bu kadın yöneticilerde Artemisia ismi ön plana çıkmaktadır. Aslında bu isim köken olarak zarar görmemişlik, güvenilirlik, saflık, temizlik ve bakirelik anlamında ana tanrıçaya atfen kullanılmaktadır.

Bu kapsamda örnek olarak vereceğimiz ilk Karialı kadın yönetici Halikarnassos kraliçesi I. Artemisia'dır. I. Artemisia Halikarnassos'un yerli kraliçesi ve Pers kralı Kserkses'in Hellas (Yunanistan) seferinde onun müttefiki olmuştur (Munson 1988: 91). 480 yılında Karia kentlerinin satrapı olarak donanmasının başında Salamis deniz savaşına katılan I. Artemisia, bu savaşta elde ettiği ünle hem

² Konuyla ilgili en son kapsamlı çalışma Carney (2005) tarafından yapılmıştır.

³ Omphale-Herakles kültü ve yorum için bkz. Demir 2014, 120 vd.

⁴ Başlangıçta Kindya daha sonra Mylasa'da oturan (Hdt. 5.118.2; Strab. 14.2.20) Hekatomnid Hanedanlığı, ilk olarak V.yüzyılın erken döneminde önemli hale gelmiştir. Bölgenin ayırt edici özelliği olan pek çok yerel hanedanlıklardan birisiydi. Hekatomnos'un babası Hyssaldomos bir Karia satrapı olarak hizmet etmiş olabilir. Hekatomnos (392/1-377/6)'un satraplık yaptığı ise kesindir (Isok.4.162). Hekatomnos'un Mausolos, Artemisia, Idrieus, Ada, Piksodaras isimli beş çocuğu bulunmaktaydı (Strab.14.2.1).

Pers kralı Kserkses'in gözüne girmiş hem de Herodotos'un anlatılarıyla ölümsüzleştirilmiştir.

I.Artemisia'nın ailesi ve Salamis deniz savaşındaki başarılarına değinmeden önce bu savaşa kadar Pers-Hellen ilişkilerini kısaca özetlemek faydalı olacaktır. I. Dareios dönemindeki Pers-Hellen savaşlarının ilk safhasında istediği başarıyı elde edemeyen Persler, sonrasında Ionia Ayaklanması (499-494) ile karşı karşıya kalmış ve bu ayaklanmayı bastırmayı başarmıştır. I. Dareios ayaklanmaya destek veren Atina'ya öfkelenmiş ve onlardan intikam almak istemiştir. Mardonios komutasındaki Pers ordusu 492 yılında Trakya'ya bir sefer yaparak bölgedeki Pers egemenliğini güçlendirmiştir. Fakat Persler için potansiyel tehlike olan ve özellikle Ionia ayaklanmasını destekleyen Atina ve Eretria kentleri hala Pers egemenlik alanının dışında kalmıştır (Tekin 2008: 101). Hazırlıklarını tamamlayan Pers donanması 490 yılında Datis ve Artaphernes komutasında Ege denizini aşarak Hellas'a ulaşmıştır. Hellenlerin birçoğu Perslerin teslim olmaları isteğine uymuştur. Attika bölgesinde ilerleyen Persler hem Atinalılara hadlerini bildirmek hem de Ionia ayaklanmasında tahrip edilen Sardeis'in intikamını almak istemişlerdir. Fakat Miltiades komutasındaki Atinalılar, Persleri 490 yılındaki Marathon savaşında büyük bir yenilgiye uğratmışlardır. Bu savaştan sonra politik nedenlerden dolayı iktidardan indirilen Miltiades'in yerine devletin başına geçen Themistokles'in çabasıyla Atinalılar güçlü bir donanma meydana getirmişlerdir. Bu süreçte Sparta da Perslere karşı safını belirlemiştir.

Pers kralı Kserkses 480 yılında Hellas'ı istila etmek için yeniden bir sefer başlatmaya karar vermiştir. Bu seferi için Pers ordusu satraplarından destek istemiştir. Perslerin tiranlarından Kilikialılar, Lykialılar, Karialılar ve Ionialılar savaş gemisi ve denizci asker göndermişlerdir. Gemi gönderen Karia kent devletleri tiranları getirdikleri gemiyi yöneten birer yardımcı komutan (*taksiarkhos*) konumundadırlar. Bunların içinde en önemlileri Halikarnassos'un kadın tiranı Lygdamis kızı I.Artemisia, Termera kenti tiranı Tymnes oğlu Histiaios, Hyssaldomos oğlu Pigres ve Kalynda tiranı Kandaules oğlu Damasithymos idi. Dolayısıyla I. Artemisia'nın mensubu olduğu Halikarnassos'taki Lygdamis sülalesi de Pers egemenliğinde bulunduğundan Kserkses'in donanmasına destek vermiştir.

Herodotos, I.Artemisia'nın Kserkses'in bu istilası sırasında gerçekleşen deniz savaşlarındaki rolü hakkında ona özel bir yer ayırmakta olup, tarihçinin seçiciliğinde istisnai bir yeri temsil etmektedir. Kserkses'in donanmasındaki 1207 gemi (Hdt.789.1; 99.2) içinde sadece en meşhur 5 gemi ile⁵ katkıda bulunmasına rağmen, seferin anlatımında Mardonius'tan sonra Pers tarafında savaşan komutanlar arasında en fazla içerik ona ayrılmaktadır. Herodotos Kserkses komutasındaki Pers güçlerinin kataloğunu verdiği bölümde I. Artemisia'nın kimliği ve onun Perslere sağladığı askeri destekten şöyle bahsetmektedir:

⁵ Kserkses'in donanmasında en büyük ve en iyi olan Fenikelilerinki ile karşılaştırıldığında, bkz.Hdt.7.89.1; 96.1.

[7.99.1-3] “Öbür kaptanları saymıyorum, saymanın yararı yok. Yalnız Artemisia’yı özellikle anmak istiyorum, Onun bir kadın olduğu halde Hellas seferine katılmış olmasını hayranlıkla karşılıyorum; Kocasının ölümünden sonra kendisi kraliyet gücünü elinde tuttu ve yetişkin bir oğlu olmasına rağmen girişken ruhu, erkekçe korkusuzluğu, onu gereği olmadığı halde, sefere katılmaya sürüklemiştir. Adı Artemisia’ydı. Lygdamis’in kızıydı; Baba tarafından Halikarnassoslu, ana tarafından Giriliydi. Halikarnassosluların, Kosluların, Nisyrosluların ve Kalyndosluların başına geçmişti. Beş gemi getirmişti ve bütün donanmada, Sidonlu denizcilerden sonra, en ünlü gemiler onunkilerdi; Bütün müttefikler içinde krala en iyi fikirleri veren oydu. Şunu da söyleyeyim ki, komuta ettiğini söylediğim sitelerin hepsi de Dor ırkındandır; Halikarnassoslular Troizen’den, öbürleri Epidauros’dan gelmedirler.”

Herodotos burada diğer müttefiklerinin tersine (Hdt.7.96.1-2), I. Artemisia’nın herhangi bir zorlama olmadan Kserkses’in ordusuna katıldığına vurgu yapmaktadır. Bu onun kendi iradesine saygı duyulmasının ötesinde, aslında kadın yönetici olduğundan Pers kralının onu özgür bırakmasının tezahürü olmalıdır. Kserkses bölgeye geldiğinde Halikarnassos tahtında bulunan Lygdamis’in kızı I. Artemisia, kocası öldükten sonra oğlu Pisindalis yetişkin olmasına rağmen kocasının halefi olarak Halikarnassos tiranı olmuştur. Bu durum aşağıda vurgulayacağımız üzere, bu bölgede (Halikarnassos ve Mylasa) koca öldükten sonra kraliçenin (yetişkin bir kraliçe) tahta geçmesi geleneğinin varlığına işaret etmektedir. Bu hanedanlık geleneğinin, Hekatomnidlerle birlikte, erkek kardeş-kız kardeş evliliğine dönüştürülmesi gereği doğmuştur.

Herodotos’un kendisi de Halikarnassoslu olduğundan kendi ülkesinden olan bu kadın lidere önemli yer ayırması ilgi çekicidir. Bu bağlamda onunla ilgili aktarımlarında abartılı bilgiler vermesi ve yorumlar yapmış olması ihtimali söz konusudur. Ancak tersi bir durumun da dikkate alınması gerekmektedir. Herodotos I. Artemisia’nın torunu II. Lygdamis zamanında sürgüne gönderilmiştir. Buna rağmen onun I. Artemisia hakkında çok da fazla olumlu bir tavır sergilemesini beklemek zor gözükmemektedir.

Herodotos’un erkeksi cesarete sahip, girişken ruhlu bir kadın tarafından döneminin yenilmez gücü olarak bilinen Hellen donanmasına karşı büyük bir başarı elde etmesini vurguladığı görülmektedir. Aristophanes (*Lys.* 671 vd.), I. Artemisia’yı Amazonlarla eşit tutmaktadır ve Herodotos (8.93.2) Atinalı generallerin Hellas’a karşı bir kadının savaşmasından çok rahatsız olduklarını ve hatta onun yakalanması için özel bir ödül koyduklarını bildirmektedir. Asia geleneğinde bir kadının yönetici ve komutan olması normalken, Hellen geleneğinde bu kabul edilemeyen, daha doğrusu kabul görmeyen bir durumdur. Aristoteles kadının düşünce yetisinin köleyle kıyaslandığında var olduğunu, ancak işlemediğini; aynı şekilde kadının cesaretinin hizmet edenin cesareti, erkeğin cesaretinin ise yönetenin cesareti olduğunu açıklamaktadır (Pol. 1245 b12; 1259 a41; 1260 a11.). Diğer taraftan I.Artemisia istisnai bir örnek sergileyerek yatak odası politikaları ve kadın meselelerine yabancı

ve dışarıda kalmakta, hem savaş konseyinde hem de savaştaki becerisi sayesinde sadece bir Amazon gibi erkeksi gözükmemekte aynı zamanda doğrudan bir erkek dünyasının temsilcisi olarak durmaktadır. Kserkses'in donanmasının Salamis'teki başarısızlığının önüne geçmekte, üstün özellikleri onu Pers gücünün geri kalanından ve Kserkses'ten ayırmaktadır. Dolayısıyla kanaatimce kendisi de karma bir soydan gelen Herodotos, I. Artemisia'ya hem doğulu hem de batılı özellikler atfetmektedir. O yönetici bir kadın ve aynı zamanda komutan olarak doğulu, yani Asialıdır ve denizlerde çok üstün olan batılı Atinalıların kendisine bile kök söktürecek kadar iyi bir deniz komutanıdır. O bir tanrıça gibidir. Doğulu ve batılı ne özellik varsa, eğer güzelse ona atfedilmektedir.

Herodotos aynı zamanda onun bir yönetici olarak Kserkses'e en iyi tavsiyelerde (*aristai gnomai*) bulunduğunu bildirmektedir. Kserkses kendisine destek veren tiranlar arasından deniz komutanlarını çağırarak Mardonios aracılığıyla onların her birine deniz savaşına girip girilmemesi konusunda düşüncelerini sormuştur. I.Artemisia dışında bütün kaptanlar savaştan yana görüş bildirmişlerdir (Hdt. 8.67-69). Savaştan sonra Kserkses'e sunduğu tavsiye raporunda (8.102-104) onun mükemmel fikirlerine, daha doğrusu akıllı tavsiyelerine atıfta bulunmaktadır. I. Artemisia konuşmalarında Kserkses'e katılmakta ne kadar özgür hareket ettiyse, Pers konseyinde de konuşma özgürlüğünü sonuna kadar kullanmaktadır. Herodotos onu konseyde en uzak görüşlü stratejist olarak sunmakta, ancak bu uzak görüşlü fikirlerine rağmen izole edilmekte ve güçsüz kalmaktadır. Burada I. Artemisia'nın uzak görüşlülüğünü ön plana çıkartan tablonun bilinçli olarak uydurulma ihtimalinin dikkate alınması gerekmektedir. Herodotos deniz savaşı sırasında çok güçlü ve yenilmez olduğu düşünülen Atina donanmasına karşı cesaretle ve başarılı bir şekilde çatışan kendi memleketlisinin ağzından bir nasihat durumu ortaya koymaktadır. Persler Hellenlerle denizde savaşa hatası içine düşmüşlerdir. Eğer bunu yapmasalardı başarılı olabilirlerdi. Herodotos'un bu düşüncesini I. Artemisia'nın ağzından kasıtlı olarak dillendirme gereği duyduğu, dolayısıyla I. Artemisia'nın ağzından birebir verilen bu tavsiyelerin uydurma olduğu çıkarımında bulunabiliriz. Herodotos'un "akıllı tavsiyeci" rollerini okuyucusuna tavsiye vermek bağlamında kendisinin de lehinde hareket ettiği önemli şahsiyetler ağzından uygulama alışkanlığına sahip olduğu bir gerçektir.

Diğer taraftan Herodotos'un, I. Artemisia'nın Salamis deniz savaşındaki rolünü abarttığı söylenemez. Onun aslında bu savaş sırasında yaptığı şey kendisini takip eden Atina donanmasından kaçarken kendi müttefik gemisini batırması ve böylelikle dost gemi görüntüsü vererek düşman takibinden kurtulmasıdır. İddiaya göre Kserkses buna şahit olmuş ve I. Artemisia'nın erkek gibi savaştığı yorumunda bulunmuştur. Dolayısıyla I. Artemisia'nın savaşa ne kadar katkıda bulunduğu muallakta kalmaktadır, ancak yine de gemisini çatışma içinden kaçırmayı başarmıştır. I. Artemisia'nın yapacak bir şeyi yoktur. Savaşa girilmemesi gerektiği yönündeki düşüncesine rağmen savaş gerçekleşmiş, o da bütün bu gayretlerinin boşa gittiğini görerek belki de kızgınlıkla kendi çıkarı doğrultusunda hareket etmeyi tercih

etmiş ve kendisini kurtarmak için kurnazca dost gemiyi bile batırmayı göze almıştır.⁶ Aslında Herodotos I. Artemisia ile batırdığı geminin komutanı arasında önceden gelen bir anlaşmazlık olduğunu da iddia etmektedir. I. Artemisia'nın en önemli başarısı savaş sırasında sahte tavırla kurnazca hem Atinalı takipçilerinden kurtulması hem de Kserkses'e ve saray mensuplarına düşman gemisi batırdığı yanılığını kabul ettirebilmesidir. Herodotos'un vurguladığı yanında başarılı ve akıllı denizcilerin bulunmasının da bunda katkısı olmalıdır. Akıl, tecrübe ve ilahi kaynaklı şans faktörleri I. Artemisia'nın lehine işlemiştir. Burada o aslında her iki tarafı da idare etmekte, ancak nihayetinde kendisini kurtarmayı başarmaktadır. I. Artemisia her ne kadar bu niyette olmasa da hem hayatta kalmayı hem de kralın gözünde iyi bir şöhrete sahip olmayı başarmaktadır.

Aslında burada bir parantez açılması gerekmektedir. I. Artemisia, eğer hakikaten aslında dost bir gemiyi batırarak kurtulduysa bunu ne kadar gizleyebilirdi. Batırılan Damasithymos'un gemisinden kurtulan olmadı diyerek durumu kurtarmaya çalışmıştır. Bu durumu Herodotos biliyorsa, Herodotos'un bilgi sağladığı başkaları da biliyor olmalıydı. Aslında I. Artemisia'ya bütün bu olanlara rağmen Kserkses'in imtiyaz sağlamış olabileceği de söz konusudur. Onun daha önceden Kos adasının 493 yılında ele geçirilmesinde Kserkses'e yardım ettiği bildirilmektedir.⁷ Onun aynı zamanda batan gemiler arasında yüzen Kserkses'in kardeşi Ariamenes (Herodotos onu Ariabignes olarak isimlendirmektedir)'in cesedini tanıdığı ve yanına alarak Kserkses'e götürdüğü aktarılmaktadır (Plut.*Them.*14.1.3). Kserkses'in çocuklarıyla ilgilenen ve daha sonra Pers sarayında önemli bir konuma gelecek olan Hermotimos aslında Kariyalı bir köledir. Karia'nın Pidasa kentindedir. Dolayısıyla Kserkses'in Kariyalı komutanlara özel bir sempati duyması ve onların hatalarını gerektiğinde kolayca affetmesi de söz konusu olabilir.

Herodotos'un I. Artemisia'nın aldatma konusunda niyetini açıkça ortaya koymadan olayları aktarması büyük bir beceridir. Bütün bu değerlendirmeler kapsamında iyi şansının da ötesinde I. Artemisia'nın zeki olması onun eşi öldükten sonra tahta çıktığında halkı arasında kabul görmesinde önemli bir rol oynamış olabilir. I. Artemisia, Salamis deniz savaşı sonrasında da Kserkses Hellen ve yerli ırkları ile komşu adalar halkına boyun eğdirmek için onun şahsında kıymetli bir yardımcı bulmuş, ona itibar ve saygı göstermek suretiyle hepsini yavaş yavaş kendi despot hükmü altına almıştır. I.Artemisia bu denli büyük başarılar elde ettikten sonra zaferlerle dolu yönetimi ölümüyle son bulduğunda büyük oğlu Pisindalis halefi olarak yerine geçmiştir. Ondan sonra da II. Lygdamis Halikarnassos tiranı olmuştur.

II. Artemisia'ya gelince, Hekatomnid Hanedanlığı'nın kurucusu Hekatomnos'un ölümü üzerine, çocuklarından en yaşlı ve hanedanlığının en ünlüsü

⁶ Polyainos (8.53.3) I. Artemisia'nın gemisinde iki farklı bayrak taşıdığını. Bir Hellen gemisinin peşine düştüğünde Pers renklerini dalgalandırdığını, nacak Bir Hellen gemisi tarafından takip edildiğinde Hellen renkleri taşıyan bayrağı çektiğini, böylelikle düşmanın onu Hellen zannederek takibi bırakmasını sağladığını bildirmektedir. Bu metinden de I. Artemisia'nın akıllı bir stratejist olduğunu anlamaktayız.

⁷ Thessalos'un bir konuşmasında buna değinilmektedir (Müller 1839: 460).

Maussollos (377/6-353/2) satrap ve hükümdar olarak onun yerine geçmiştir. Maussollos yönetim merkezini Halikarnassos'a taşımış (Ruzicka 1992: 32-34), Karia'nın Hellenleştirme politikasını takip etmiş (Ruzicka 1992: 29) ve genellikle sadık bir satrap olarak bilinmesine rağmen (Weiskopf 1989: 13-15), Ege dünyasının siyasetinde önemli bir rol oynamıştır.

Hekatomnid yönetiminde bir ayırıcı nokta hanedanlığın şekillenmesinde kadının oynadığı roldür. Kadınlar Hekatomnid Hanedanlığı'nın kamu önünde, özellikle hanedanlık kimliğinin oluşumunda kritik bir rol oynamışlardır (Carney 2005: 65). Gerçekte I. Artemisia örneğinde olduğu gibi, Karia tarihi geleneğinde bir şekilde halihazırda bir kadın yönetimi veya ortak yönetimi olduğu görülmektedir. Hekatomnidlerle yukarıda değindiğimiz I. Artemisia arasındaki muhtemel bağlantılar hakkında ise çok az şey bilinmektedir. I. Artemisia etnik olarak karışık bir kökenden gelmekteydi; annesi Giritli, babası Lygdamis Halikarnassos'luydu (Hdt. 7.99). O da pek ala Hekatomnidlerin atalarından birisi olabilirdi. Her halükarda meşhurdu ve Hekatomnos'un en büyük kızı II. Artemisia için de aynı ismi benimsemiş olması maksatlı olarak ondan ilham alınarak verilmiş olabilirdi. Onun da, aşağıda açıklayacağımız II. Artemisia gibi, yönetimi ele aldığı dul kaldığını görmekteyiz. II. Artemisia'nın tersine olgun yaşta bir oğlu olduğunu bilmekteyiz. Dolayısıyla, kardeş evliliğinin Hekatomnidler döneminde başladığına şahit olmaktayız (Miles 2016: 442).

Maussollos kendi öz kız kardeşi II. Artemisia ile o yüzyıllarda doğu ülkelerinde soylular arasında yaygın bir gelenek uyarınca evlenmiştir (Konuk-Ergin 2003: 110). Öldüğü zaman çocuğu yoktu (Strab.14.656). Hanedanlık stratejisi için erkek-kız kardeşi evliliğini neden seçtikleri hala tartışma konusudur. Maussollos'un kız kardeş evliliğine yönelme sebebi büyük olasılıkla onun güçlü bir merkezi krallık yaratma hırısından kaynaklanmaktadır. Görkemli ve başarılı mimari projeleri bunun göstergesi olmuştur. Zaten var olan tanrıların evliliklerini temsil eden tanrı-kral, tanrıça-kraliçe kült anlayışı üzerine kan anlamında bozulmamış ve geri kalan nüfustan kendisini iyice tecrit ederek tanrısallaştıran bir anlayışla monarşik yapıyı daha da güçlü kılmayı amaçlamış olmalıdır. Diğer benzer hanedanlık örneklerinin aksine, bu evliliklerin erkeklerinin çocuk sahibi olmak için ikinci eş arayışı içine girmedikleri görülmektedir. Erkeklerin ölüm durumunda da eşlerinin yönetimde söz sahibi olma hakkını kullandıkları ortadadır. Çocuk sahibi olmama durumu veya niyeti aslında gelecekte evlatlar arasında çatışmaları önleyerek devlet yönetimini güçlü tutma açısından da değerlendirme kapsamına alınmış olabilirdi.

Arrianos (*Anab.* 1.23.7) kadınların yönetimiyle erkek-kız kardeşi evliliğinin bir Karia geleneği olduğuna inanmıştır. Gerçi edebi kaynakların Maussollos'tan sadece bir hükümdar olarak bahsetmesine rağmen, epigrafik kaynaklar,⁸ onun

⁸ Yazıtlar (Labraunda 3.2, no.40; Staatsvertrige 260; I Erythrai 8=SIG 168= GHI 2:155) ve yorum için bkz. Carney 2005: 71-72.

yönetimi paylaştığını⁹ ve II. Artemisia'nın belli derecede resmi kapasitede bir kamu otoritesine sahip olduğunu çok daha muhtemel kılmaktadır. Onların yönetimde eşit ortaklar olup olmadığı çok net değildir. Bu epigrafik kaynakların bazıları kadın ortağın rolünün erkeğine oranla çok az olduğu düşüncesi doğurmaktadır. Bir Labraunda yazıtında (Labraunda 3.2, no. 40), hem Maussollos hem de II. Artemisia Knossoslulara imtiyazlar verilmesini buyurmaktadır ve kraliyet çifti kararnamenin belirlediği imtiyazların korunmasıyla ilgili olarak birlikte anılmaktadır. Ancak yazıt Knossos imtiyazlarının “hem Maussollos hem de II. Artemisia'nın yönettiği toprakların tamamına” değil de “Maussollos'un yönettiği toprakların tamamına” (*hoposes Maussollos arkhei*)¹⁰ genişletileceğini açıkça ifade etmektedir. Phaselis'te olduğu gibi Karia dışındaki çağdaşları tarafından “resmi çift” olarak benimsenmişlerdir. Maussollos Phaselis kenti ile yapılan antlaşmayı “resmi çift” olarak onurlandıracakları konusunda yemin etmişken, II. Artemisia'nın adı antlaşma metninin geri kalan kısmında gözükmeyen Maussollos'un ki yer almaktadır. Dolayısıyla pek çok Hekatomnid faaliyetlerinin sadece erkekler tarafından yapıldığı izlenimi doğmaktadır. Hekatomnidlerin kendileri tarafından üretilen ve günümüze kadar gelen maddi kaynaklara dayanarak, erkek Hekatomnidlerin baskın ortaklar olduğu görülmektedir.

Bir Erythrai yazıtı (I Erythrai 8=SIG 168= GHI 2:155), Maussollos ve II. Artemisia'nın heykellerinin dikilmesini karara bağlamaktadır. Erythraier “Erythraia polisiyle ilişkilerde bulunan birisi olduğundan dolayı” “Maussollos'un bir heykelini adarken ve ona bir taç bahşederken” aynı zamanda II. Artemisia heykeli adanmışlar ve eşi II. Artemisia'yı da bir taçla ödüllendirmişlerdir (Ruzicka 1992: 40-42). Kamu alanlarında kadın heykellerinin dikilmesi nispeten nadir bir olaydır ve ortaklaşa dikilecek heykeller için kararname, Erythraierin muhtemelen fakir olarak işlemeyi ümit ettikleri bir tür prestij ve otorite paylaşımını ima ettiği görülmektedir. Buna rağmen, hem Maussollos hem de II. Artemisia'yı onurlandırsa da, yazıtın Maussollos'a daha fazla önem verecek şekilde onurları ayrıntılandırma niyetinde olduğu gözükmektedir. Sadece Maussollos hayırsever olarak vurgulanır ve çeşitli diğer onurlandırıcı imtiyazlar sadece ona verilmektedir. O bir vatandaşdır, *proksenostur*, Erythrai'ye ve dışına yelken açma hakkına sahiptir, kamu törenlerinde en önde oturma hakkına sahiptir ve vergilendirmeden muafır. Kararname her ikisini heykeller ve taçlarla ödüllendirse de, Maussollos'un heykeli bronzdan yapılmış, agoraya yerleştirilmiş ve elli *dareiokoiye* mal olmuşken, II. Artemisia'nın heykeli mermerden yapılmış, Athena tapınağına yerleştirilmiş ve sadece otuz *dareiokoiye* mal olmuştur.

Sonuçta, kraliyet çiftleri yönetimi paylaşırsalar da ve bazı yerlerde böyle yaptıkları bilinse de, kardeş kocaların güç ve otoritenin daha büyük kısmına sahip olduğu görülmektedir. Buna rağmen, Hekatomnid erkekleri ve kadınları arasında güç

⁹ Hornblower (1982, 40) onların “en azından bir süreliğine satraplık yönetimini paylaştıkları” sonucuna varmaktadır.

¹⁰ Hornblower'ın çevirisi (1982, 75).

ayırımının derecesini değerlendirmek zordur. Günümüze kadar gelen kaynakların az ve rastlantısal olması veya Hellen edebi geleneğinin bazı eğilimlerinde bulunan kamu rolü oynayan kadınlara karşı oluşmuş olan önyargı bariz olan orantısız güç ayırımı abartabilir. Kesinlikle, birisi Hekatomnid erkeklerinin tek başlarına neye karar verdiklerini ve onların hangi kararları almayı eşleriyle paylaştıklarına dair örnekleri açıklığa kavuşturmaya mantıklı olarak teşebbüs ederse çok daha fazla belgeye ihtiyaç duyacaktır. Günümüze kadar ulaşılmış olan deliller kadın Hekatomnidlerin kamusal karar sağladıklarını ve sadece onurlar almadıklarını belgelemektedir. Kardeşlerinininkine oranla otoriteleri her ne kadar mütevazi olsa da, Hekatomnid Karia’ında hanedanlık kadınlarının karar verme gücü olduğu, sadece yalnız yönettikleri zaman değil, aynı zamanda kardeş eşleri hayatta iken dahi bilinmekteydi.

Maussollos 353 yılında öldükten sonra, onun dul-kızkardeşi II. Artemisia büyük olasılıkla satrap olarak değil, hanedan üyesi olarak kısa süre içinde 353/2-351/0 yılları arasında onun yerine geçmiştir (Diod. 16.36.2; Strab. 14.2.16). Maussollos’un kardeşi Idrieus’un değil, onun tahta geçtiği görülmektedir. Maussollos için etkileyici cenaze törenleri düzenlemiştir (Ruzicka 1992: 103). II. Artemisia’nın meşhur Maussolleion olarak bilinen gömü abidesinin planlanmasındaki rolü ne olursa olsun, o hiç şüphesiz binanın yapımının büyük kısmını denetlemiştir. Hellen edebiyatı onun eşi için üzüntüsünü bariz olarak konu edinmiş (Hornblower 1982: 259), bu özel Kariyalı dulun yaşantısını yas tutan kadın imajında hanedanlığa ve bölgeye ait tiplmelerle birleştirmiştir. II. Artemisia aslında inşa ettirmiş olduğu ve dünyanın Yedi Harikası arasında sayılan Maussolleion gibi projelerle hanedanlığın görkemini gözler önüne sermekle kalmamış aynı zamanda yapıt üzerinde temsil edilen üç yüzden fazla insan figürü içinde hanedanlığın erkek ve kadın mensuplarının temsillerine önemli bir yer ayırarak, aslında bu yapıtı bütün hanedanlığa adamıştır. Temsilde kadın ayırımı yapılmamıştır. Benzer durum 2010 yılında Milas’ta gün yüzüne çıkarılan ve Maussollos’un babası hanedanlığın kurucusu Hekatomnos’a ait olduğu söylenen Uzunyuva kral mezarı için de söz konusudur.

Kariyalıların her ne kadar kadın yöneticileri tasdik etmediklerini gösteren bir delil bulunmasa da, bir kadının tek başına yönetimi ele alması, daha doğrusu yönetimini meşrulaştırması zaman alacaktı. Özellikle dış güçler bunu bir zaafiyet olarak algılayabileceklerdi. Vitruvius’un belirttiği gibi II.Artemisia tahta çıktığında bir kadın yönetici olarak tanınma problemi yaşamıştır. II. Artemisia tahta çıktığında sadece Rhodosluların değil aynı zamanda Latmoslular gibi kuzeydeki kentlerin de ona karşı ayaklandığı görülmektedir (Demir 2006: 65).

Vitruvius’un aktardığına göre (2.8.14-15), II. Artemisia Karia’nın bir kadın tarafından idare edilmesini benimseyemeyen ve topraklarını almak isteyen Rhodosluların Halikarnassos’a saldıracaklarını önceden haber alır ve bir hileyle bu saldırıyı püskürtür. Rhodoslular bir filo hazırlayarak Halikarnassos’a doğru yol alır. Kraliçe II. Artemisia kendi filosunu daha önce kocası Maussollos tarafından sarayın altına yakın bir yere yaptırılmış olan gizli limana çeker. Böylece gemileri gözünün

önünde olacak ve aldığı kararlarda bir engelle karşılaşmayacaktır. Bu sırada Rhodos donanması da gelip Halikarnassos limanına demirler. Rhodos askerleri gemilerini terk ederek şehri zapt etmek için karaya çıktıklarında, II. Artemisia filosunu gizli limandan sessizce çıkarır. Küçük adanın arkasından dolaşarak, Rhodos gemilerinin demirli bulunduğu büyük limana girer. Boş Rhodos gemilerini bağlatarak açık denize çektirir. Elllerinden gemileri alınan Rhodos askerleri pazar yerini kuşatarak yakıp yıkarlar. II. Artemisia şehre çıkan askerleri tamamen yok etmeyi başarır. Sonra da boş kalan Rhodos gemilerine kendi askerlerini bindirerek Rhodos'a doğru yola çıkar. Halikarnassoslu denizci ve piyadelerin başlarını zafer çelenkleriyle donatır. Kendi ordularının zaferle döndüğünü zanneden ve hiçbir önlem almayı düşünmeyen Rhodoslular limanı II. Artemisia'nın donanmasına açar. Kolayca limana girmeyi başaran II. Artemisia şehri ele geçirir ve Rhodos oligarşisinin ileri gelenlerini idam ettirir (Konuk-Ergin 2003: 110). Böylece Rhodos'u ele geçirmiş olan II. Artemisia başarısını kutlamak için, düşman ganimetlerinden ve silahlarından bir zafer anıtı (*tropaion*) yaptırır. Üzerine de Rhodos kenti diye yazdırır. Eski geleneklere göre mağlupların silahlarından meydana getirilmiş bu tür utandırıcı anıtların en kısa zamanda yok edilmesi gerekirdi. Buna engel olmak için II. Artemisia anıtın bulunduğu araziye yasak bölge ilan ettirir.

Modern yazarlar, 353/351 yıllarına tarihlenen bu seferi kabul etmelerine karşın, konuyla ilgili olarak yapılan en kapsamlı tartışmada Vitruvius'un Rhodos kuşatmasıyla ilgili verdiği bilgilerin tamamen uydurma olduğu öne sürülmüştür (Berthold 1978: 129-134). Yakın zamanda yapılan bir yorum ise Vitruvius'un sunduğu ayrıntılı detayların zenginliğinin Rhodos kuşatmasının gerçekliğini reddetmeyi zorlaştırdığını ileri sürmektedir. Vitruvius'un söylediklerinin tarihi gerçeklere dayanmadığını desteklemek için zaten Maussollos'un kontrolü altında ki Rhodos adasının hangi güç ve cesaretle Halikarnassos'a saldıracağı sorgulanmaktadır. Oysa Mausollos'un Rhodos'u kontrol altında tuttuğuna dair hiçbir kanıt yoktur (Demir 2006: 51). Vitruvius'un Rhodos'taki siyasi ve askeri durum hakkındaki varsayımları tam olarak mantıksız değildir. O (veya onun kaynağı) saldırının etkenini abartabilir veya yanlış anlamış olabilirdi, fakat Vitruvius'un bu olayı tamamen uydurduğuna dair iyi bir nedenin önerilememesi çarpıcıdır. II. Artemisia'nın Rhodos'u ele geçirmiş olma ihtimali göz ardı edilmemelidir (Demir 2006: 65).

II. Artemisia'nın yönetimi sırasında bazı şehirlerin idaresini ele geçirdiğini teyit eden bir diğer kaynak olan Polyainos II. Artemisia'nın Mylasa'nın kuzeyindeki Latmos kentini akıllı bir strateji sonucunda ele geçirdiğini şu şekilde anlatmaktadır:

[8.53.4] “*Artemisia silahlı bir birliği gizleyerek Latmos'u ele geçirdi. (Artemisia) dini bir ayin düzenliyormuş gibi hadımlar, kadınlar, kavalcılar ve davulcularla birlikte kente 7 stadeia uzaklıktaki tanrıların anasının korusuna geldi. Latmialılar dışarı gelerek onun dindarlığını görüp hayrete düştüklerinde (askeri) güçler yerlerinden çıktılar ve kenti silah kullanmadan kavalcılar ve davulcularla ele geçirdiler*” (Demir 2006: 65).

II. Artemisia'nın ölümü üzerine erkek kardeşi Idrieus onun yerine geçmiştir. Idrieus (351/0-344/3) da kız kardeşi Ada ile evlenmiştir (Arr. *Anab.* 1.23.7; Strab. 14.656; Diod. 16.45.7, 69.2.). Bir kez daha Maussollos ve II. Artemisia örneğinde olduğu gibi, edebi kaynaklar sadece Idrieus'un yönetiminden bahsetmektedir (Diod. 16.42.6-9, 45.7), ancak epigrafik deliller¹¹ Idrieus ve Ada'nın kamu yönetimini paylaştıklarını göstermektedir.¹² Tıpkı büyük Hellen sanatkarları çalıştırmaya devam ettiği gibi (Ruzicka 1992: 104-5) hanedanlık refahın tadını (Isoc. 5.103) çıkarmaya devam etmiştir.

Sonuç

Hanedanlığı babadan oğula veraset yoluyla devam ettirme gibi hırslarının olmaması Kariyalıların (Halikarnassosluların ve Mylasalıların) siyasi değil de kült değerleri üzerinden kadın-erkek ortak ve gerektiğinde sadece kadın yönetimi devam ettirmiş olabileceği tezini güçlendirmektedir. Bu kült değeri de büyük olasılıkla Lydia'dan Karia'ya Arkaik dönemde geçen Labrys, yani çift yüzlü balta kültüdür. Bu kült, kral-tanrı ve kraliçe-tanrıça kutsal evliliği etrafında dönmektedir. Özellikle Kadın Ana Tanrıça kültürünün sadece dini alanda değil aynı zamanda kraliçe bazında yönetsel mekanizmada da tezahürü söz konusudur. Bunun en iyi örneklerini Halikarnassos kraliçeleri I. ve II. Artemisia temsil etmektedir. Onlar halkın gözünde hem kraliçe hem de tanrıçadırlar. Yönetim sembolleri de çift yüzlü baltadır. Kadının ortak yönetimi durumunun bir derece Eski Hellen değil de Karia'ya özgü geleneksel olduğunu eşi öldüğünde açık bir şekilde tereddüt olmadan I. Artemisia tahta çıktığında Herodotos'un kullanmayı tercih ettiği kelimeler kesinlikle ifşa etmektedir (7.99). Bunun altında erkek ve dişi niteliklere sahip çift olarak yönetme gücünün yattığı gözükmektedir. Özellikle Hekatomnid kocalarının ve eşlerinin çifte temsilleri ve Maussolleion'da muhtemelen hem erkek hem de kadın hanedanlık mensuplarının statülerinin içerilmesi ve bunların yanında yukarıda ele aldığımız yazıtların tamamı bunların göstergesidir. Ayrıca Perslerin I. ve II. Artemisia'nın yönetimine karşı çıktığına dair hiçbir delil bulunmamaktadır.

I. Artemisia ve onun kızkardeşi Ada'nın ayırt edici özelliği, diğer kültürlerdeki pek çok kraliyet kadının da olduğu gibi, birçok belgenin onların gücünün basit bir şekilde perde arkasında özel olarak uygulanmadığını, resmi dökümanlarda kamuya açık olarak kabul edildiğini göstermektedir. Yönetimdeki rollerinin kapsamını delillerimizin niteliğinden dolayı değerlendirmek zordur. Gördüğümüz gibi, günümüze kadar gelen Hellen edebi kaynakları, hem I.Artemisia hem de I. Ada'nın Karia'yı dul kadınlar olarak yönettiğinin farkında olmamıza rağmen, her iki kız kardeşin de eşleriyle yönetimi paylaştıkları konusunda bihaber gözükmektedir. Yönetimin paylaşılmasını sadece, delilleri dikkatle analiz edilmesi gereken, az sayıda yazıt sayesinde bilmekteyiz. Kaynaklarımız Hekatomnid kadınlarının ortak yönetim esnasında önemsiz kişiler veya yalnız yönettiklerinde beceriksiz veya kifayetsiz

¹¹ Yazıtlar (Sinuri 1 no. 73, no. 75; GHI 161B=SIG 225; GHI 161A) ve yorum için bkz. Carney 2005: 68.

¹² Yazıtların ortak bir yönetim olduğunu gösterdiği savunulmaktadır (Carney 2005: 68, dipnot 27).

kişiler olmadıklarını önermektedir. Erkeklerin yönetimde baskın ortaklar olduğunu kabul etmek doğru olsa da, kadın eşlerin kocaları ölmeden önce hiçbir icraatta bulunmadıklarını kabul etmek de zordur.

Kaynakça

Antik Literatür

Aristoph. *Lys.* (= Aristophanes, Lysistrata), *Aristophanes. Lysistrata*. Translated by J. Lindsay, London 1926.

Aristot. *pol.* (= Aristoteles, Politika), *Aristotle in 23 Volumes*. Translated by H. Rackham, Vols. XXI. Cambridge, Mass.- London 1944 (The Loeb Classical Library).

Arr.*anab.* (=Arrianus, Anabasis = Sefer), *Arrian*. Trans.P. A. Brunt, Vols. I-II. Cambridge, Mass.- London 1976-1983 (The Loeb Classical Library).

___ *İskenderin Seferi*, Çev.: Furkan Akderin, Alfa Yay, 2005.

Diod. (= Diodorus Siculus, Bibliotheca Historike = Tarih Kütüphanesi), *Diodorus of Sicily*. Translated by C. H. Oldfather, Vols. I-VI; C. H. Sherman, Vols. VII; C. B. Welles, Vols.VIII; R. M. Geer, Vols. IX-X; F. R. Walton, Vols.XI-XII. Cambridge, Mass.-London 1933-2004 (The Loeb Classical Library).

Hdt. (= Herodotos, Historiiai=Tarihler), *Herodotus*. Translated by A.D. Godley. Cambridge, Mass.- London 1920.

___ *Herodot Tarihi*. Çev.: M. Ökmen. Türkiye İş Bankası Kültür Yay. İstanbul 2011.

Isok. (= Isokrates), *Hel.*(= Helen) *Panath.*(= Panathenaikos) *Phil.*(=Philippos)

___ *Isocrates*. Trans.G. Norlin, Vols.I-III. Cambridge, Mass.- London 1980 (The Loeb Classical Library).

Plut. *Them.* (= Plutarkhos, Bioi Paralleloi = Paralel Hayatlar), *Them.* (=Themistokles)

___ *Plutarch's Lives*. Trans.B. Perrin. Cambridge, Mass.- London, Vols. I-XI: London, New York 1959. (The Loeb Classical Library).

Polyain. *strat.* (= Polyainos, Strategemata = Stratejiler), *The Strategems of War*. Translated by R. Shepherd. Chicago 1974².

Strab. (= Strabon,Geographika = Coğrafya), *The Geography of Strabo*. Ed.H.L. Jones. Cambridge, Mass.- London 1924 (The Loeb Classical Library).

___ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası*, Çev.: A. Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yay, 2009.

Vitr. *de Arch.* (= Vitruvius Pollio, *De Architectura*), *Vitruvius: The Ten Books on Architecture*. Translated by M.H. Morgan. Cambridge, Mass.-London 1914 (The Loeb Classical Library).

Modern Literatür

Berthold, R.M. (1978), “A Historical Fiction in Vitruvius”, *Classical Philology* Vol: 73, No: 2, 129-134.

Carney, E.D. (2005), “Women and Dunasteia in Caria”, *The American Journal of Philology*, Vol: 126, No: 1, 65-91.

Demir, M. (2006), “Artemisia ve Rhodos”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Vol: 21, No: 1, 2006, 49-72.

Demir, M. (2014), *Lidyalılar: Mythos’tan Logos’a*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Hornblower, S. (1982), *Mausolus*, Oxford.

Konuk, K.-Ergin, M. (2003), *Karundan Karia’ya*, İstanbul.

Miles, M. M. (2016) *A Companion to Greek Architecture*, Chichester.

Munson, R.V. (1988), “Artemisia in Herodotos”, *Classical Antiquity*, Vol: 7, No: 1, 91-96.

Ruzicka, S. (1992), *Politics of a Persian Dynasty: The Hecatomnids in the Fourth Century B.C.*, University of Oklahoma Press.

Tekin, O. (2008), *Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul.

